

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ КЛАСТЕРИ: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

М. О. Дуда; В. П. Губачов, кандидат економічних наук

Для підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності регіональної економіки необхідно впровадити кластерну модель, яка б сприяла вдосконаленню і диверсифікації виробництва, збільшенню кількості малих, середніх і великих підприємств, прискоренню спеціалізації. Розбудова ефективних підприємницьких кластерів за участю регіонів України дозволяє покращити економічну ситуацію, сформовану в певній області.

Однією з багатьох проблем економічного розвитку регіонів України є наявність диспропорцій у розвитку суміжних регіонів. Геополітичні, соціально-економічні й історичні передумови та проблеми неконтрольованого розвитку територій у прикордонних областях зумовили поглиблення кризових явищ у регіональній економічній політиці, соціальних аспектів негармонійного територіального розвитку. Найчастіше, обмеження, з якими доводиться стикатися підприємцям, іноземним і українським інвесторам, місцевим керівникам, проявляються у сфері матеріально-ресурсного забезпечення, зайнятості, залучення кредитно-фінансових ресурсів, відсутності підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності та політики сприяння впровадження науково-технічних розробок. Подолання розбалансованого стану розвитку територій можливе за рахунок побудови нових суспільних відносин – регіональної економіки, що базується на моделях, основою яких є розвиток підприємницьких кластерів.

Створенням кластерів суб'єктів господарювання займаються переважно прикордонні регіони України, оскільки саме в таких областях існує можливість взаємодії з сусідніми державами й експорту виробленої продукції. Проте

нам необхідно зосередити увагу на створенні підприємницьких кластерів і в середині держави, оскільки саме це об'єднання може значно підвищити конкурентоспроможність регіону.

Дослідженню підприємницьких кластерів присвячені праці О. І. Амоша, К. В. Некрасова, Є. Безвужко, В. С. Зонадворова, О. О. Лукьянченка, С. Г. Полякова, В. І. Співака.

Проте ці вчені в більшій мірі зупинялися на визначенні поняття «кластер», не акцентуючи увагу на можливостях застосування та інструментах підтримки підприємницьких кластерів на регіональному рівні, хоча саме цей структурний елемент економічної діяльності є генератором інновацій і впровадження їх у масове виробництво.

Мета статті полягає у визначенні сутності, властивостей і переваг існування підприємницьких кластерів, застосування кластерів суб'єктів господарювання у вирішенні проблемних питань соціально-економічного розвитку міст і регіонів України.

Завданнями нашого дослідження є аналіз різних поглядів на формулювання поняття «кластер», визначення поняття «підприємницький кластер», встановлення переваг і властивостей існування кластера суб'єктів господарювання, пропозиції щодо інструментів підтримки розвитку кластерної моделі економіки.

Кластеризація економіки останнім часом все більше цікавить як закордонних, так і вітчизняних теоретиків і практиків, хоча вітчизняний досвід створення кластерів суб'єктів господарювання ще недостатньо поширений.

Теоретичне ядро формування кластерних моделей розвитку регіональної конкуренції

були закладені такими українськими дослідниками, як Є. Безвушко, А. Гальчинський, Н. Мікули.

В економічній літературі поняття «кластер» визначається таким чином:

1. Сукупність спеціалізованих у визначеному секторі виробництва та локалізованих географічно суб'єктів господарювання.

2. Індустріальний комплекс, який сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічними відносинами.

3. Географічно локалізована сукупність інноваційно активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами, що утворюють безперервну систему одержання, освоєння у виробництві, промислового випуску та реалізації ринкового продукту в окремому галузевому сегменті [3].

4. Кластер – географічна концентрація подібних, суміжних або додаткових суб'єктів господарювання з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій і діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги й мають спільні можливості або загрози.

Отже, кластер – це сукупність суб'єктів господарювання, які відповідають трьом основним ознакам: географічна приналежність (функціонують на визначеній території); технологічна ознака (використання загальної технологічної бази), вертикальна інтеграція. Прикладом існуючого та діючого підприємницького кластера в Україні, що відповідає всім трьом головним ознакам можна вважати товариства споживчої кооперації.

Засновником теорії кластерного розвитку є М. Портер, який, вивчаючи конкурентоздатність окремих галузей, виявив, що всі вони концентруються в одній і тій же країні. Відбувається це не випадково: конкурентоздатна фірма поширює свій вплив на контрагентів і конкурентів, успіхи яких ще більше підвищують конкурентоздатність останньої. В результаті формується своєрідний симбіоз, що супроводжується збільшенням конкурентних переваг усіх взаємодіючих суб'єктів.

За Майклом Портером, кластери сприяють збільшенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання таким чином:

1. Підвищують продуктивність суб'єктів господарювання у тій місцевості, де створені. Прогресивні зміни відбуваються за рахунок таких чинників: кращого доступу до робочої сили, постачальників, спеціалізованої інформації, інституцій і суспільних товарів; доповненості продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів тощо.

2. Кластери створюють основу для майбутнього економічного зростання за рахунок збільшення темпів розвитку інновацій і визначення їх напрямів.

3. Кластери стимулюють створення нових підприємств завдяки наявності необхідної сировини, комплектувальних, робочої сили й інших чинників. Створення нового бізнесу є частиною позитивного ланцюжка зворотного зв'язку, що сприяє збільшенню та посиленню дії самого кластера [2].

Створення кластера сприяє вдосконаленню виробництва, збільшенню кількості малих і середніх підприємств і зростанню їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Необхідно зазначити, що мале підприємство є рушійною силою регіонального економічного розвитку. В розвинених країнах світу малі підприємства створюють від 30 до 60 % ВВП. Для вітчизняного регіонального економічного розвитку цей суб'єкт господарювання можна вважати важливим спонукальним чинником при створенні кластерів підприємств.

Підприємницький кластер слід розуміти як розвинуті економічні осередки, які включають галузеві, територіальні чи добровільно об'єднані підприємницькі структури, що безпосередньо впливають на розвиток галузі через зростання продуктивності, стимулювання інновацій і конкуренції, сприяння створенню нових суб'єктів господарювання.

Географічний розмір кластера може змінюватися від масштабу міста до

рівня країни, при цьому необхідною умовою для створення підприємницького кластера є існування центру координації діяльності утвореного кластера.

Навколо сформованого центру відбувається розміщення різних учасників підприємницького об'єднання, які призначені для здійснення дослідницьких робіт, постачання сировини та матеріалів, виробництва та просування продукції на внутрішні та зовнішні ринки збуту.

До складу учасників кластера входять органи державної влади, підприємницькі структури та компанії, фінансові інституції, дослідні організації.

Створені підприємницькі кластери прискорюють спеціалізацію, що сприяє збільшенню обсягів виробництва та підвищенню якості продукції, яку виготовляють суб'єкти господарювання. Ці об'єднання підприємств дозволяють фірмам з більшою мобільністю реагувати

на постійні зміни умов ведення бізнесу та зберігати при цьому переваги спеціалізації у тому чи іншому виді економічної діяльності.

Фірми, об'єднані в кластер, часто здійснюють сегментацію ринку, що сприяє розширенню асортименту продукції і створенню нових суб'єктів господарювання. Це пояснюється тим, що кластери складаються переважно з малих і середніх підприємств, які є більш мобільними та гнучкими, ніж великі, завдяки своєму розміру і можуть легко переходити на випуск нової продукції.

Основні напрями спільної діяльності малих і середніх підприємств представлені на рис.

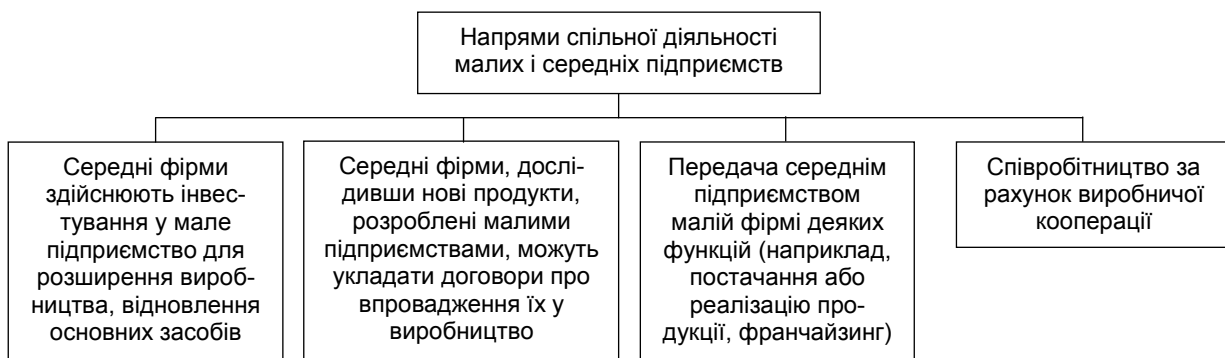

Рис. Напрямки спільної діяльності малих і середніх підприємств

Підприємницькі кластери відіграють значну роль у створенні конкурентного середовища за рахунок позитивного впливу як на окремі суб'єкти господарювання, так і на економіку регіону в цілому, оскільки сама їх суть передбачає взаємодію трьох секторів: бізнесу (інвестиційні та страхові компанії, підприємницькі структури, комерційні банки), інституцій (наукові центри, університети, торговельно-промислові палати) і влади (органи місцевого самоврядування, податкові органи, регуляторні структури).

До основних властивостей і переваг існування підприємницького кластера відносять:

1. Наявність сконцентрованих на визначеній території суб'єктів господарювання однієї або суміжних видів економічної діяльності.

2. Взаємна підтримка суб'єктів господарювання у просуванні ресурсів та продукції в умовах нормальної ринкової конкуренції.

3. Підвищення кваліфікації персоналу.

4. Гнучка, спеціалізована робоча сила (підвищує інноваційний потенціал).

5. Наявність великої кількості діючих у кластері малих підприємств.

6. Вільний обмін інформацією в межах кластера.

7. Приток інвестиційних ресурсів, які сприяють виникненню підприємств інфраструктури [3].

8. Залучення ресурсів з галузей, що не можуть їх ефективно використовувати.

9. Стимулювання підвищення конкурентоздатності продукції не лише в середині кластера, але і на суб'єктах господарювання, пов'язаних вертикальними технологічними зв'язками.

10. Підвищення інноваційної потужності та ін.

Усі перераховані переваги та властивості

є передумовою ефективного функціонування не окремо взятого суб'єкта господарювання, а оперативної кооперації між великими, середніми та малими підприємствами з метою забезпечення кваліфікованими кадрами, здійснення найраціональнішого використання ресурсів, просування інноваційної продукції. За допомогою цього процесу забезпечується задоволення поточних потреб, а в перспективі – формування довгострокових пріоритетів розвитку економічної системи регіонів України.

Покращенню стану всіх галузей економіки України, на нашу думку, буде сприяти об'єднання фірм і організацій у підприємницькі кластери на регіональній основі.

Найбільша кількість підприємницьких кластерів в Україні створена в Хмельницькій області. Специфічною рисою підприємницьких кластерів на Поділлі є те, що центрами об'єднання підприємств у кластери були різні за величиною і географічним розміщенням територіальні центри: обласний – Хмельницький, районний – Кам'янець-Подільський, сільський – с. Гриців Шепетівського району.

Завдяки великій кількості семінарів, проведених у 2003–2008 рр., у різних регіонах України, активними організаторами яких були Міжнародна фундація сприяння ринку, Спілка економістів України, Асоціація «Поділля Перший» та інші громадські організації, активізувалося формування підприємницьких кластерів у країні.

За підтримки владних структур підприємці та громадські організації Полтавської області також спроможні сформувавши ефективні кластери об'єднання.

У Полтавській області сформовано кластери в таких напрямках: агропромислові кластери в районах зі сприятливою екологією, налагоджено канали збуту продукції, розвивається фермерство. Потенційні кластери молокопереробного та м'ясного напрямів, консервної (овочі, фрукти), зернової, олійної продукції мають найкращі перспективи розвитку. Великий потенціал також мають цукровий і кондитерський кластери; будівельні кластери на основі існуючої місцевої сировинної бази, збереженої виробничої інфраструктури та кадрів; туристично-рекреаційні кластери форму-

ються в районах, що мають чудові історико-архітектурні та природні пам'ятки, сприятливу екологію, унікальну мінеральну воду; кластери приладобудування та high-tech технологій можуть формуватися завдяки наявності потужної виробничої бази колишніх оборонних підприємств і інших об'єднань [3].

До регіонів, що змогли досягти успіхів у формуванні кластерних об'єднань, крім Хмельницької області, відносяться також АР Крим і м. Севастополь, Івано-Франківська, Сумська, Херсонська й Одеська області.

Ефективні підприємницькі кластери створені в таких країнах, як Нідерланди та Німеччина (об'єднання «Твенте», що складається з регіональних кластерів на прикордонній зоні Нідерландів і Німеччини та здійснює діяльність у напрямках біомедицини, переробки металів), Нижня Австрія і чеський регіон Богемія (кластер текстилю).

Підприємницькі кластери створюють умови для ефективного використання капіталу. Вони допомагають фірмам цілеспрямовано залучати інвестиції і раціонально управляти наявними ресурсами, а ці два чинники є

необхідними умовами виживання малих, середніх і великих фірм. Тому створення підприємницьких кластерів в Україні є першочерговим завданням.

Негативним моментом діяльності українських кластерів є їх орієнтованість на торговельну, а не на виробничу сферу. Формування виробничих кластерів сприятиме розвитку й інноваційному вдосконаленню виробничої інфраструктури галузей, для цього в Україні існують об'єктивні умови.

Для подальшого розвитку підприємницьких кластерів в Україні необхідно здійснити такі кроки:

1. Забезпечити координацію та взаємодію діяльності міністерств і відомств у створенні транскордонних, національних і регіональних підприємницьких кластерів на період до 2020 р., враховуючи пріоритетні напрями національного та загальноєвропейського розвитку.

2. Розробити й затвердити стратегію підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі розвитку підприємницьких

кластерних структур.

3. Створити освітні програми з підготовки та перепідготовки фахівців, які беруть участь у розвитку і функціонуванні виробничих мережевих структур.

4. Провести фундаментальний аналіз пріоритетів формування в Україні національних і регіональних підприємницьких кластерів.

5. Здійснити формування сприятливого для розвитку підприємництва ділового середовища.

6. Сприяти зміцненню співробітництва влади, бізнесу, науки, освіти та громадських організацій у підприємницьких мережевих структурах.

7. Створити в Україні інформаційно-аналітичну систему з розповсюдження інформації про формування і розвиток підприємницьких кластерних об'єднань, аналізу й оцінки процесу їх розвитку та розповсюдження позитивного досвіду на регіональному і національному рівнях.

8. Сформувані експертні групи в обласних державних адміністраціях для розробки регіональних цільових програм кластеризації економіки регіонів на період до 2020 р. з метою стимулювання в регіонах ділової взаємодії влади з великим, середнім і малим бізнесом на основі формування регіональних підприємницьких і виробничих кластерів.

У сучасних умовах розвитку регіональної економіки потрібна безпосередня участь місцевої влади у процесі створення підприємницьких кластерів, що сприяло б наповненню дохідної частини бюджету та скороченню безробіття.

Місцеві органи влади мають у своєму розпорядженні такі важелі впливу, як стимулювання співробітництва малих і середніх підприємств із великими; залучення малих, середніх і великих підприємств до виконання держзамовлень; розробка і управління реалізацією регіональних і міських програм; управління комунальними ресурсами; надання пільг щодо оподаткування окремим групам підприємців; розміщення облігацій місцевої позики тощо.

Проте ці способи підтримки в деяких регіонах України використовуються неефек-

тивно або взагалі не використовуються, тому необхідно активізувати механізм, який би враховував усі позитивні можливості, ресурси й умови розвитку даної території з метою створення підприємницьких кластерів.

Існує і інша сторона цього процесу: органи місцевого самоврядування Полтави намагаються створити ефективні виробничі кластери на території регіону, але без підтримки це зробити неможливо.

Створення та реалізація кластерної моделі в регіоні повинна базуватися на аналізі й оцінці незадіяних ресурсів (невикористані виробничі площі та обладнання), можливості взаємодії малих підприємств із великими промисловими компаніями і науковими центрами, а також на задоволенні поточних потреб регіону. Створення підприємницьких кластерів повинно

враховувати специфіку розвитку регіональної економіки.

Отже, підприємницький кластер – це розвинені економічні осередки, які включають галузеві, територіальні чи добровільно об'єднані підприємницькі структури, що безпосередньо впливають на розвиток галузі через зростання продуктивності та конкуренції, стимулювання інновацій, сприяння створенню нових суб'єктів господарювання.

Через відсутність підтримки розвитку підприємницьких кластерів в Україні необхідно створити асоційовану організацію чи департамент у державних органах і органах місцевого самоврядування, які стимулюватимуть і управлятимуть процесом утворення кластерів на базі державного та приватного капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Портер М. Конкуренція : учеб. пособие / [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 442 с.
2. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці / В. Прайс // Перспективні дослідження. – 1999. – № 3. – С. 28.
3. Офіційний сайт Співки економістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennyakonkurentospromozhnosti-regionu/>